

Derleyen
ERCAN ÇAĞLAYAN
“Dünyada Van”

İletişim Yayınları 2710 • Memleket Kitapları 35

ISBN-13: 978-975-05-2583-4

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDİTÖR Tamil Bora

YAYINA HAZIRLAYAN İrfan Eroğlu

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI www.houshamadyan.org/home.html

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
ERCAN ÇAĞLAYAN

“Dünyada Van”

Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum

van'dan gelirik

Yukarda

Averofun oralarda

Altı jandarma bir komutan

Burdur Isparta Samsun'dan

Bursalı Konyalı Kırşehirli

Altı delikanlı jandarma

Bir yüz başı komutan

Sıkıca tutuyorlar

Yüzyıllanmış bir ipin ucundan

Öteki uçta üçer beşer el değıştiren

Kaçakçı, eşkiya

Güm güm ötüyor mağaralar

Buza kesiyor jandarma

Eşkiya donuyor

Donuyor komutan

Bitiyor açlıktan ve uykusuzluktan

Dev, baş istiyor

Bir eliyle eşkiyalar büyütürken

Ötekiyle jandarmayı üstüne salan

Bir ondan bir ötekinden

Baş istiyor

Uyumuyor kasabalar köyler

Kilitler tüfekler korkuyu bekliyor

Al narı cevizi bekliyor

Koyunları keçileri

Sarı saçlı kızları bekliyor

Dev, eritiyor soluğuyla

Kilitleri silahları

Eşkiya evlere giriyor

Ardından jandarma evlere giriyor

Serseran serçavan

Eşkianın jandarmanın ardından
Bir uzun akmadan Müküs
Kuzu büyümeden bebek yürümeden
Gelinler Lorkeye durmadan
Dev, köle istiyor, ürün istiyor
Serseran serçavan
Beye dönüşüyor eski eşkıyalar
Serseran serçavan

...

Aşağda
İlk yazın ürküttüğü balık sürüleri
Yumurtalarını gizleyerek gövdelerinde
Irmak ağızlarına yöneliyorlar
Buluttan başlığıyla Süphan
Bir kar taneciği bile vermeden karşılık
Akşam güneşini kullanarak
Yönetiyor son töreni

Göl durgun ve kızıl pırıltılı
Sıvanmış Engil suyunun balıkçıları
Ağları çekiyor dalyanlardan
Kuşlar koyağında
Martılar turnalar balıkçılar
Koca bir savaşı bitirmiş, yorgun
Beyaz sessizliğe sıralanmış
Duruyorlar

Yerde parçalanmış kuş bedenleri
Tüyler kan ve ölüm ölüm

...

GÜLTEN AKIN

İÇİNDEKİLER

Önsöz	
ERCAN ÇAĞLAYAN.....	11

Coğrafya, nüfus ve etnisite

<i>Coğrafi özellikleriyle Van</i>	
EBRU AKKÖPRÜ.....	19

<i>Geç Osmanlı döneminde Van kentinde nüfus, etnisite ve yerleşme</i>	
MEHMET ZEYDİN YILDIZ.....	41

<i>Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Van'da nüfus hareketleri (1915-1920)</i>	
SINAN HAKAN.....	67

<i>1960 sonrası Van'da iskân politikaları: Dönerdere örneği</i>	
NEVZAT AĞÇAKAYA.....	87

<i>Van'ın değişen yüzleri: Kentte demografik dönüşümler ve Küresünniler</i>	
MEHMET BAKİ BİLİK.....	107

Van'da zorunlu göç, yoksulluk ve kente uyum REŞAT AÇIKGÖZ	127
Yersiz ve yurtsuzlar: Van'da mülteci olmak MEHMET FATİH IŞIK	143

Tarih ve edebiyat

<i>Tanzimat döneminde devlet ve aşiret: Van'da modernleşme çabaları ve aşiretler</i> ŞEYHMUS BİNGÜL	157
<i>Aşiretler ve iskân: Çatışmaları, devletle ilişkileri ve yerleşim örüntüsünün kalıcı değişimi bakımından 19. yüzyılda Van'da aşiret hareketleri ve sonuçları</i> SUAVİ AYDIN	169
<i>İmparatorluğun çöküş döneminde Van: Van'da misyonerler ve konsolosluklar</i> ZİKRULLAH AYKAÇ	185
<i>Tarih ve hafıza: Van'da Ermenileri hatırlamak</i> GÖZDE BURCU EGE	209
<i>Tek parti döneminde Van'da eğitim</i> ABDULAZİZ KARDAŞ	229
<i>Cumhuriyet bürokratlarının gözüyle Van (1935-1942)</i> ERCAN ÇAĞLAYAN	243
<i>Yerel basında ulus inşası: Van gazetesi örneği</i> ERGİN SARI	259
<i>Kürt coğrafyasında bir ilim, kültür ve edebiyat diyarı: Müküs</i> YAKUP AYKAÇ	279
<i>"Erdemin aydınlık ufkuna doğru": Bilge Adamlar dergisi</i> FERHAT ÇİFTÇİ	301

Siyaset, sanat, kadın ve spor

<i>Van'da Kürt milliyetçiliği ve siyasal hareketi</i> DENİZ ÇİFÇİ.....	317
<i>Van'da aşiret ve siyaset:</i> <i>Temsiliyet mi? Tutunma stratejisi mi?</i> A. SEMET AYDENİZ.....	335
<i>Taşrada kadın olmak: Van örneği</i> ZEHRİ YILMAZ.....	355
<i>Vanlı kadın dengbêj anlatıları:</i> <i>"Rağmen" şarkı söyleyen kadınlar</i> SELDA ÖZTÜRK.....	377
<i>Van'da sinemalar ve sinemaya gitme deneyimi</i> <i>(1960-1980)</i> ALİ RIZA KILIÇ - HALİL KIRBAÇ.....	399
<i>Van güzel, kahvaltı Van'da güzel</i> AYLIN ÇİÇEKLI.....	421
<i>Doğudan batıya bir köprü: Vanspor</i> ERDAL ORMAN.....	439
YAZARLAR.....	465

Önsöz

ERCAN ÇAĞLAYAN

Günümüzde küreselleşmenin ve post-modernizmin etkisiyle büyük, genel ve makro anlatıların yerini gittikçe daha küçük, yerel ve mikro anlatıların aldığına şahitlik etmekteyiz. Kuşkusuz bu yeni trend beraberinde periferide kalmış coğrafyalar ile çeşitli etnik, dinsel, dilsel ve cinsel grupların “biriciklik”leriyle öne çıkmasına, bahsi geçen coğrafyaların ve grupların daha fazla tartışılır olmasına imkân tanıyor. Kabaca, 1980 sonrasında Türkiye’yi de etkisi altına almaya başlayan bu yeni rüzgârın, beraberinde yereli ve “biricik”liği öne çıkaran şehir monografileri yazımında da gözle görülür bir artışa vesile olduğu biliniyor.

Türkiye’deki şehir monografilerinin önemli bir kısmı “amatör” yerel tarihçiler veyahut halkbilimciler tarafından kaleme alınmıştır. Bununla birlikte son dönemlerde üniversiteler, belediyeler, valilikler, kalkınma ajansları, vakıflar, dernekler gibi resmî ve “sivil” kuruluşların da destekleriyle vücuda getirilmiş azımsanmayacak sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak resmî ve “sivil” kuruluşların destek ve katkılarıyla telif edilen şehir monografilerinin ekserisi devlet/iktidar merkezli bir perspektifle kaleme alındığından mevzubahis çalışmalarda, şehrin “makbul” renkleri ve bileşenleri dışında kalanlar görmezden gelinmekte

veyahut basit dipnotlarla geçiştirilmektedir. Yanı sıra bu tür çalışmalar, devlete, kurumlara ve devletin temsilcileri olan seçkinlere ve onların yaptıklarına odaklanmakta; “sıradan insanlara”, gündelik hayata ve madunlara neredeyse hiç yer vermemektedir. Pek tabii olarak bu durum, şehirlerin tarihi, kültürel ve entelektüel müktesebatının, bir nebze de olsa, yanlı ve eksik olarak kayıt altına alınması anlamına gelmektedir.

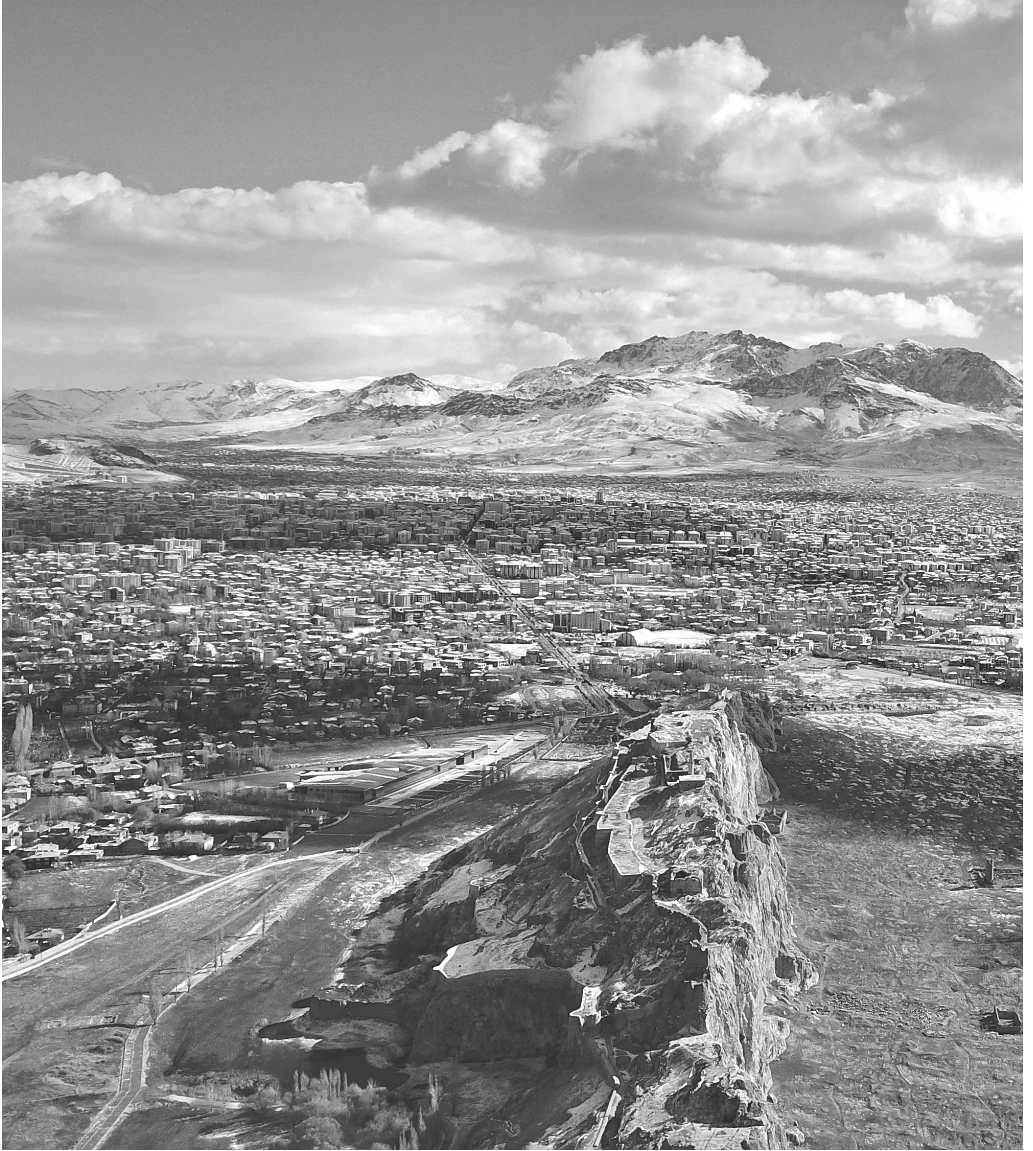
Elinizdeki kitabın, bu kısa tespit ve tenkitleri göz önünde bulundurarak kaleme alındığını ifade edersek mübalağa etmiş olmayacağız. Bu bağlamda bu çalışma, bir taraftan merkeze/devlete, siyasal partilere, seçkinlere, seçkinlerin politikalarına ve bu politikaların neden olduğu değişim ve dönüşümlere yer veriyor. Öte taraftan ise bölgedeki etnik, dinsel ve kültürel topluluklara; bölgesel ve yerel gruplara/liderlere; kaybolmaya yüz tutan veyahut yeni ortaya çıkan yapılara/gruplara; etnik gruplaşmalara ve milliyetçiliklere; şehirlilere, köylülere, kadınlara, aşiretlere, sözün ve sesin ustası dengbêjlere, Kürt medreselerine, sığınmacılara ve mültecilere odaklanıyor. Yanı sıra bu kitap, şehrin “maruz kaldığı” siyasi, iktisadi, demografik ve mekânsal dönüşümlere; şehirdeki sanatsal, sportif ve kültürel faaliyetler ile bu faaliyetlerin şehrin hayatındaki etkilerine ve en nihayetinde son yıllarda giderek artan doğa ve inanç turizminin şehrin gündelik hayatındaki yerine odaklanarak şehri bütüncül bir perspektifle ortaya koymaya gayret ediyor. Elbette tüm bu söylenenler, kitabın eksikliklerden münezzeh olduğu iddiasını taşımaz.

Büyük bir çaba, emek ve özveriyle hazırlanan bu kitabın vücut bulmasında çok sayıda kişinin katkısı oldu. Hepsinin adını burada zikretmem mümkün olmasa da kitaba maddi manevi; doğrudan, dolaylı ve küçük büyük katkısı olan herkese çok teşekkür ederim. Her şeyden mühimi, Van’ın kültür hazinesine bu kitabı kazandıran bölüm yazarlarına ne kadar teşekkür etsem azdır. Her birinin yazısına yaptığım editöryal müdahaleleri anlayışla karşıladıkları için kendilerine minnettarım. Bu kitap sayesinde birçoğuyla tanışma fırsatı bulduğum için ayrıca memnun olduğumu belirtmeliyim. Hiç şüphesiz, elinizdeki ki-

tabın ortaya çıkmasında Suvat Parin'in büyük bir emeği ve katkısı söz konusu. Gerek konu başlıklarının ve gerekse yazarların belirlenmesi sürecinde verdiği büyük desteği ve teşvik edici tutumunu görmezden gelmem mümkün değil. Kendisine yürekten teşekkür ederim. Sinan Hakan, yoğun çalışma temposuna rağmen önemli bir konuyla kitaba katkı sundu ve her daim destekleyici bir tavır sergiledi. Tüm bu katkı ve destekleri için kendisine minnettar olduğumu önemle ifade etmeliyim. M. Ali Yıldız, Ferhat Çiftçi, Zikrullah Aykaç ve Celal Öney çalışmanın başından itibaren bana destek oldular. Kendilerine müteşekkirim. Bir diğer teşekkürümü Van'ın Türkiye'ye kazandırdığı günümüzün önemli mütefekkirlerinden biri olan “modern zamanların münzevisi” Abdurrahman Arslan'a ayırıyorum. Eleştirel, destekleyici ve teşvik edici tavrı için kendisine minnettarım. Son teşekkürümü de, başından itibaren *Van Kitabı* fikrine destek ve katkı sunan editörüm Tanıl Bora'ya saklıyorum: Şükranla...

Şubat 2018, Muş

Coğrafya, nüfus ve etnisite

Van.

Coğrafi özellikleriyle Van

EBRU AKKÖPRÜ

Giriş

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi ve Yukarı Murat-Van Bölümü'ndeki Van Gölü kapalı havzasında bulunan Van, 20.921 km² yüzölçümü ile ülkemizin 6. büyük ilidir. Dünya üzerinde 42° 40' ve 44° 30' doğu boylamları ile 37° 43' ve 39° 26' kuzey enlemleri arasındadır ve şehir merkezi deniz seviyesinden ortalama 1.726 m yüksekliktedir. Van, idari bakımdan kuzeyden Ağrı ili Doğubayazıt, Diyadin ve Hamur ilçeleri, batıdan Van Gölü ile Ağrı'nın Patnos, Bitlis'in Adilcevaz, güneyden Siirt'in Pervari, Şırnak'ın Beytüşşebap, Hakkâri merkez ve Yüksekova ilçeleriyle çevrilidir. İlin doğusunda İran devlet sınırı uzanır (Şekil 1).

Van Gölü'nün doğu yarısı Van, diğer yarısı ise Bitlis il sınırları içindedir. Gölün doğusunda İpekyolu, Tuşba, Özalp, Saray, Gürpınar, Edremit ve Başkale ilçeleri; kuzey ve kuzeydoğusunda Erciş, Muradiye ve Çaldıran ilçeleri; güney ve güneydoğusunda Gevaş, Çatak ve Bahçesaray ilçeleri yer alır (Tablo 1). Van merkez ilçesi 12 Kasım 2012'de çıkan 6360 sayılı kanunla Tuşba ve İpekyolu isimleriyle ikiye bölünmüş ve 2014 yerel seçimlerinin ardından Büyükşehir Belediyesi çalışmaya başlamıştır.

Şekil 1. Van ili lokasyon haritası.

TABLO 1
Van İlçelerinin Yüzölçümü, Merkeze Olan Uzaklıkları, Nüfusu ve Rakımı

<i>İlçenin ismi</i>	<i>Yüzölçümü (km²)*</i>	<i>Merkeze olan uzaklıkları (km)**</i>	<i>Nüfus (TÜİK 2016)</i>	<i>Rakım (m)***</i>
Gürpınar	4.028	24	36.133	1.730
Başkale	2.727	113	54.204	2.460
Erciş	2.133	103	173.203	1.750
Çatak	1.952	82	21.251	1.512
Tuşba	1.948	–	153.599	1.726
Gevaş	1.544	40	28.311	1.750
Çaldıran	1.478	109	65.059	2.050
Özalp	1.430	65	68.491	2.100
İpekyolu	956	–	291.112	1.725
Muradiye	912	88	50.542	1.705
Saray	872	79	21.712	2.082
Edremit	515	15	121.437	1.846
Bahçesaray	429	110	15.136	1.670

(*) <https://www.hgk.msb.gov.tr>

(**) <http://www.kgm.gov.tr>

(***) Van Valiliği 2006.

Van'da yerleşmelerin çoğunluğu eğimli yüzeylerde kurulmuştur. Bu kuşkusuz ilin yüksekliğinden ve dağlık yapısından dolayıdır. Düzlüklerde kurulmuş olanlar, ova düzlükleri, vadi (tabanı) düzlükleri, seki düzlükleri gibi jeomorfolojik ünitelerde yer alır. Eğimli yüzeylerde kurulanlar ise etek, sırt, yamaç ve benzeri konumdadır. Düzlüklerde kurulmuş olanların ulaşım sorunları daha kolay çözülmüştür. Ayrıca alüvyal topraklar, sulama kolaylıkları, içme suyu sorunu çözülen vadi boyu yamaç kaynaklarının bulunması gibi nedenler yerleşmelerin gelişmesinde etkili rol oynamaktadır (Yıldız, 2009: 57).

Kent yerleşmelerinin çoğu 1.750-2.000 m arası yükselti kuşağındadır, köy yerleşmeleri ise 2.000-2.500 m yükselti civarındadır. Havzada temel ekonomi tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Bölgede alçak düzlük ve ovalarda ekip dikmeye dayalı bitkisel üretim ön plana çıkar. Yüksek kesimlerde hayvansal üretim faaliyetleri önemlidir. Van Gölü Havzası alanında turizm ve sanayi faaliyetleri için uygun bir potansiyele sahip olmasına rağmen pek de değerlendirilememiştir (Yıldız, 2009: 61).